

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

2022 Vol. 3

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2022 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodirbek Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdolvahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

To'lqin Tog'ayev

XX asrning 20-30-yillarida O'zbekistonda til va yozuv siyosati.....6

Murodqosim Abdiyev

Soha terminlari izohli lug'atlarini tuzishga doir mulohazalar.....23

Mardon Rahmatov

Alisher Navoiyning lirik asarlarida takrirlarning
sintaktik-semantik xususiyatlari.....36

Abdumannon Hasanov

Lakuna – til va madaniyatning mushtarak muammosi.....50

Muhammadsolih Tursunov

"Alpomish" dostoni matnlarining alfavit va chastotali
lug'atlari hamda statistik tahlili.....61

Gulnoraxon Niyazova

Jahon tilshunosligida detektiv asarlarning lingvistik
aspektda o'rganilish davrlari.....76

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Zaynabidin Abdirashidov

"Shimol shamoli" yoki Buxoroning uyg'onishi:
Istanbuldan bir nazar.....87

Gulbahor Ashurova

Tarixiy shaxs tasvirida tarixiy fakt va talqin muammosi.....112

CONTENT

Linguistics

Tulqin Togaev

Language and writing policy in Uzbekistan during the period
20s-30s of the 20th century.....6

Murodqasim Abdiev

Some notes on the compilation of explanatory
dictionaries of field terms.....25

Mardon Rahmatov

The syntactic-semantic features of takrirs in the lyrical works
of Alisher Navoi.....36

Abdumannon Hasanov

Lacuna as a common problem of language and culture.....50

Muhammadsolih Tursunov

Alphabetical and frequency dictionaries and statistical
analyses of "Alpomish" epic texts.....61

Gulnorakhon Niyazova

Periods of study of detective works in linguistic aspect
in world linguistics.....76

Literature. Translation studies

Zaynabidin Abdirashidov

"North wind" or the Awakening of Bukhara: a view from Istanbul.....87

Gulbahor Ashurova

Problem of historical facts and interpretation in the
portrait of a historical person.....112

Alisher Navoiyning lirik asarlarida takrirlarning sintaktik-semantik xususiyatlari

Mardon Rahmatov¹

Abstrakt

Alisher Navoiyning lirik asarlarida sintaktik tavnologiyalar she'riy matnning sintaktik strukturani tashkil etuvchi til birliklaridan sanaladi. Bunday qurilmalar hozirgi o'zbek tilida (she'riyatida) mavjud emas. Shuning uchun ularning mumtoz lirik asarlar strukturasi o'zni, vazifasini o'rganish va bilish nihoyatda muhim. Mazkur sintaktik birliklar she'riy matn strukturasi shoir tomonidan maxsus kiritilgan va o'zining poetik maqsadiga bo'ysuntirilganligi uchun ularning she'riy jumla tarkibida ortiqchaligi sezilmaydi. Alisher Navoiyning lirik asarlarida qo'llangan bunday noodatiy qurilmalar – sintaktik tavnologiyalarni diaxron aspektida o'rganish ularning o'ziga xos jihatlari ilmiy asoslashga va muayyan xulosalar yasashga imkon beradi.

Kalit so'zlar: *sintaksis, tavnologiya, semantika, asosiy so'z, deyktik bo'lak, olmosh, she'riy nutq, estetik vazifa, uslubiy vosita, yuklama.*

Kirish

Tilning sintaktik birliklari she'riy tizimda odatdagidan ko'ra ko'proq sintaktik-semantik o'zgarishlarga uchraydi: ularning she'riy struktura bo'ylab qayta tizilishi favqulotda semantik o'zgarishlarga, semantik moslanuvchanlikka olib keladi. Natijada poetik axborot tili deb atalmish til vujudga keladi va she'riy nutq tizimi murakkab, ba'zan o'ta murakkab tizimga aylanadi. Shuningdek, bunda she'riy nutq sintaktik birliklarning o'zni va ahamiyati, semantik tovlanishlari, o'zgarishlari hamda poetik talab va sintaktik norma (she'riy nutqda odatdagi grammatik normalarning buzilishi) kabi qator masalalarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi. She'riy nutqqa xos

¹ *Rahmatov Mardon Mehmonovich* – filologiya fanlari nomzodi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: mardonrahmat@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9238-2541

Iqtibos uchun: Rahmatov, M. M. 2022. "Alisher Navoiyning lirik asarlarida takrirlarning sintaktik-semantik xususiyatlari". *O'zbekiston: til va madaniyat* 3: 36-49.

ayni shu xususiyatlar tilshunoslar e'tiborini tortib kelmoqda va uni tadqiq qilishga bo'lgan qiziqishlarning ortishiga sabab bo'lmoqda.

Klassik lirik asarlar strukturasidan joy olgan sintaktik birliklarning sintaksisi, semantikasi va ularning (muloqot jarayonlarida) o'ziga xos vazifalarni bajarishi kabi masalalarini o'rganish, milliy poetik tilning tadrijiy taraqqiyotini, qolaversa, mumtoz ijodkorlarning til imkoniyatlaridan foydalanganlik darajasini belgilashga zamin yaratadi.

Sintaktik tavnologiya

Filologik adabiyotlarda tavnologiya ikki xil talqin qilina-di. Adabiyotshunoslik ilmida tavnologiya deganda she'riy matnda bir so'zning aynan takror qo'llanilishi tushuniladi. Bu qadimdan Sharq mumtoz poetikasi tahlillarida "takrir" deb yuritilgan. Takrirlar badiiy san'at sifatida mumtoz poetik asarlarda nutqning emotsionalligini oshirish, ifodalanayotgan fikr-tuyg'uga aloqador muhim so'zni ta'kidlash orqali ta'sirni kuchaytirish vositasi sanalgan. Har gal bir so'zning me'yorda takrorlanishi qo'shimcha tarzda muayyan badiiy estetik yuk tashiydi [Quronov 2010, 297].

Tilshunoslikda esa tavnologiya deganda bir fikr (ma'lumot) ni boshqa so'z yoki so'zlar bilan takroran ortiqcha ifodalash, so'zni ortiqcha ishlatish tushuniladi. Tavnologiyaga uchragan birliklar yangi axborot tashimaydi, u avval ifodalangan axborotni takrorlaydi. Tilshunoslikda tavnologiyaga nisbatan sintaktik hodisa sifatida qaraladi va u sintaktik tavnologiya deb yuritiladi. Masalan, gapirmoq o'rnida gap gapirmoq, tepmoq o'rnida oyoq bilan tepmoq deb qo'llash tavnologiya hisoblanadi, chunki gap, oyoq bilan qismlari yangi informatsiya bermaydi (gapirmoq, tepmoq so'zlaridagi informatsiyani takrorlaydi) [Hojiyev 2002, 168].

Biz sintaktik tavnologiya sifatida o'rganayotgan til birliklari klassik asarlar tiliga xos bo'lib, ular o'zining ma'lum bir jihatlari bilan hozirgi o'zbek tilidagi ifoda shakllaridan (yuqoridagi misollar) farq qiladi. Ammo ular o'rtasidagi o'xshashlik muayyan bir sintaktik birlikning she'riy jumla (misra) tarkibida takror qo'llanishi bilan bog'liq holda yuz berishidir.

Sintaktik tavnologiyalar mumtoz adabiy manbalarimizda, xususan, Alisher Navoiyning ham nasriy, ham she'riy asarlarida ham keng qo'llangan. Alisher Navoiyning nasriy asarlarida qo'llangan tavnologiyalarning tarkibiy va ma'no xususiyatlari S.Ashirboyev tomonidan maxsus o'rganilgan [Ashirboyev 1990, 291]. Ammo ularning she'riy asarlaridagi ko'rinishlari, ularning

she'riy matn strukturasidagi o'rni va vazifasi maxsus tadqiq qilinmagan.

Sintaktik tavnologiyalarning she'riy matndagi o'rni va vazifasi

Rus psixologi va lingvisti A.A.Leontev ta'kidlaganidek, odatdagi nutqqa xos bo'lgan tilning vazifalari bilan nutqning maxsus vaziyatlarda paydo bo'ladigan ixtiyoriy (fakultativ) vazifalarini farqlash lozim. Odatdagi nutqda til vositalaridan tashqari ekstralingvistik vositalar ham mavjudki, ular axborot uzatishning o'ziga xos tayanchi sanaladi, ammo she'riy asarda bunday xususiyat mavjud emas. She'riy nutqqa olib kirilgan har bir sintaktik birlik she'riy matnni tashkil qiluvchi muhim elementiga aylanadi va u, albatta, nutq vaziyatiga mos holda ma'lum bir vazifa bajarishga xoslangan bo'ladi, jumladan, tavnologiyaga asoslangan birliklar ham. Shu ma'noda, she'riy matn strukturasidagi boshqa til elementlari qatori tavnologik birliklar ham, shubhasiz, poetik, ya'ni estetik vazifa bajaradi. Shuning uchun sintaktik tavnologiyalar mavjud she'riy parcha boshqalaridan ko'ra ta'sirliroq, zavqliroq. Ular o'zida nafaqat "semantik axborot" tashiydi, balki u o'quvchi / tinglovchiga "estetik axborot" ham beradi, unga "ta'sir ko'rsatadi". Bu esa ekspressiyani yanada oshiradi.

Alisher Navoiyning lirik asarlarida qo'llangan sintaktik tavnologiyalar uslubiy vosita sifatida estetik (poetik) vazifa bajaradi va she'riy nutqning badiiyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur sintaktik hodisa ayrim jihatlari o'zbek tilidagi ajratilgan bo'laklarni eslatsa, ayrim jihatlari bilan havola bo'lakli qo'shma gaplarga o'xshab ketadi. Hozirgi o'zbek tilida (eski o'zbek tilida ham) ajratilgan bo'laklar ajratilayotgan bo'lakning ma'nosini to'ldirishga, uning ma'nosiga aniqlik kiritishga xizmat qilsa, biz sintaktik tavnologiya nomi ostida o'rganayotgan nutq hodisasi uning aksi. Ya'ni shoir lirik kechinmalarini bayon qilishda ayrim sintaktik birliklarni she'riy she'riy misra boshiga chiqaradi va uni boshqa til elementlari bilan markerlaydi. She'riy talab bilan shoir tomonidan fikr mavzusini misra boshiga chiqarilishi va maxsus grammatik shakllar bilan markerlashi uning sintaktik-semantik jihatdan alohidalanishiga va o'quvchining diqqat-markazida bo'lishi va o'ziga tortishiga sabab bo'ladi. Natijada alohidalangan, nutqning ahamiyatli qismga aylangan bo'lak va jumla orasida qisman sintaktik-semantik bog'liqlik uziladi va sintaktik tavnologiyani yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Tavnologiyaga uchragan sintaktik birlik deytik xarakterda bo'lib,

misra boshidagi maxsus ajratilgan sintaktik shaklga ishora qilish vazifasini bajaradi. Tavnologik birliklarning mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi.

She'riy bayt tarkibidagi muayyan bir she'riy jumla (misra) tarkibida grammatik shakllari bir xil bo'lgan sintaktik birliklardan biri ikkinchisini ham sintaktik, ham semantik xususiyatlarini takrorlaydi. Aslan bu kabi sintaktik hodisalar ikki qismdan iborat bo'ladi: sintaktik tavnologiyaning asos so'zi – tavnologik asos va uning takroridan iborat bo'lgan – sintaktik tavnologiya kabi. Ular-ning ifoda shakllari bir-biridan farq qiladi. Tavnologik asos odatda turdoshlardan, ba'zan atoqli otlardan, sintaktik tavnologiya (takror)lar esa ko'rsatish olmoshi bilan ifodalanadi.

Ta'kidlanganidek, shoir o'zining lirik kechinmalarini ifodalalar ekan, ma'lum bir so'z (poetik obrazlar)ga maxsus poetik vazifa yuklashni va uni til elementlari yordamida markerlashni, alohidalashni maqsad qiladi: ularni misraning old qismiga chiqaradi va boshqa sintaktik birliklardan ajralib turishini ta'minlash maqsadida vazn talabiga ko'ra u yoki bu grammatik vositalar (yuklamalar)-dan birini qo'llaydi. Natijada misraning bosh qismiga chiqarilgan poetik "tavnologik asos" so'z ma'lum ma'noda sintaktik va semantik jihatdan "mustaqil" pozitsiyasiga ega bo'ladi, she'riy jumlaning mavzu yo'nalishini belgilovchi qismga aylanadi. Ayni shu xususiyat o'zidan keyingi she'riy jumla (misra)ning sintaktik-semantik jihatda qayta to'liq shakllanishiga sharoit yaratadi. Natijada she'riy jumla boshida maxsus ajratilgan tavnologik asosning sintaktik va semantik xususiyatlarini takrorlovchi, o'z navbatida unga ishora qiluvchi she'riy sintaktik tavnologiya yuzaga chiqishiga sabab bo'ladi.

Tavnologiyaga asos va uning ko'rinishlari

1. –ki/kim yuklamalari.

She'riy misra (she'riy jumla)ning bosh qismiga chiqarilgan tavnologik asos so'zni ta'kidlash, ajratish maqsadida shoir she'riy vazn talabiga ko'ra –kim yoki –ki yuklamalaridan birini tanlaydi. Natijada shoirning poetik tasvir qahramoni jumla semantikasi- da birinchi planga ko'tarilib, murakkab kommunikativ jarayonda "maxsus axborot" tashish vazifasini bajara boshlaydi. Bu kommunikativ sintaksisning aktual sathida nutq mavzusi, fikr yo'nalishini ko'rsatuvchi [Tema] qismga aylanadi. Keyingi mustaqil jumla esa yaxlit holda axborot mavzusi doirasida yangi axborot tashuvchi [Rema] qismdan iborat bo'lib aylanadi va uning tarkibida fikr mavzusiga ishora qiluvchi, uni mazmunan bog'lovchi deyshtik bo'lak

– “u” olmoshi qo'llanadi.

Tavtologik so'zning asosiy xususiyati bu – uning aldamchi (psevdo) bosh kelishik shaklida bo'lishi. Shuning uchun tavtologik asosning sintaktik maqomini belgilashda sintaktik tavtologiya – belgili yoki belgisiz qo'llangan olmoshlarning sintaktik maqomi bilan aniqlashtiriladi.

Ta'kid yuklamalaridan biri bilan qo'llangan shaklan bosh kelishikdagi tavtologik asos va sintaktik tavtologiya har doim grammatik jihatdan bir-biri bilan mos bo'ladi. Masalan: shoh G'oziy(ga) – anga // shoh G'oziyga.

*Mumkin ermas shahlar ichra buyla niyatlig', magar
Shohi G'oziykim, muyassar bo'ldi bu davlat anga [G'S 8].*

Ya'ni: Shoh G'oziyga (unga) bu davlat muyassar bo'lgan bo'lsa, shohlar ichida boshqa bunday niyati bo'lishi mumkin emas.

Tavtologik birliklarning yana bir o'ziga xos xususiyati mavjud. U ham bo'lsa, shoirning baytdagi poetik obrazi shaklan bosh kelishikdagi so'z bilan ifodalansa-da, ammo uning sintaktik o'rni ochiq qoldirilishidir. Bunday hollarda implisit (belgisiz) qo'llangan sintaktik tavtologik birlik – olmoshlarning sintaktik o'rni va sintaktik maqomini e'tiborga olish lozim bo'ladi: Dog'lar(ni) – (ani) // dog'larni:

*Dog'larkim, qo'ydim ul oy furqati ozorida,
Dudi har birning erur dog'e falak ruxsorida [G'S 25].*

Ya'ni: Dog'larni (uni) ul oy furqati ozorida qo'ydim, har birining tutuni falak ruxsoridagi bir dog'dir.

Ta'kidlash o'rinliki, shoir tomonidan maxsus ajratilgan (markerlangan), adresatning e'tiborini tortuvchi tavtologik asosning fikr mavzusini belgilab beruvchi o'ziga xos “markazi”ga aylanishida muhim omil sanalar ekan, she'riy misraning qolgan qismi yangi axborot bilan to'yintirilgan “axborot liniyasi” sanaladi. Demak, aktual sathda sintaktik birliklar orqali uzatilayotgan axborotning muhimligi nuqtayi nazaridan ham tavtologik birliklar tahlilida ularni tema va remaga ajratib o'rganish muhim sanaladi.

Ta'kidlash o'rinliki, “tavtologik asos”ning sintaktik pozitsiyasi muqim – u har doim misra boshida qo'llanadi, ammo sintaktik tavtologiyalarning sintaktik o'rni muqim emas. Ular she'riy misraning istalgan o'rinlarida kelishi mumkin, bu esa, birinchi navbatda, shoirning maqsadi va she'riy vazn talabi bilan bog'liq. Agar shoir sintaktik tavtologiyalarni radif sifatida misra oxiriga chiqarishni maqsad qilgan bo'lsa, ularning poetik vazifasi yanada

ortadi, o'quvchida qo'shimcha poetik zavq paydo qiladi. Bu ko'proq g'azallarning she'riy unsuri sanalgan radiflarda kuzatiladi, agar u olmosh bilan ifodalangan bo'lsa.

Tahlil obyekti sanalgan g'azallarning birinchi – radifli matla baytlarida sintaktik tavnologiyalarning qo'llanishi o'ziga xos. Quyidagi matla bayt yorqin misol bo'la oladi. Masalan: har gado(ga) – anga // har gadoga.

*Har gadokim, bo'ryoyi faqr erur kisvat anga,
Saltanat zarbaftidin hojat emas xil'at anga [G'S 8].*

Ya'ni: *Har gadoga faqrning bo'yraasi kisvat erur, unga, ya'ni har gadoga saltanat zarbaftidan yasalgan xil'at hojat emas.*

Baytda anga olmoshi har ikkala misraning radifi (adabiyotshunoslik ilmida radiflar takrirning bir turi sifatida qayd qilinadi) sifatida qo'llangan. Baytning birinchi va ikkinchi misralaridagi anga kishilik olmoshi sintaktik tavnologiya sanaladi, chunki u gado poetik obrazining takrori sifatida qo'llangan, ya'ni u “asosiy so'z”ga ishora qilish vazifasini bajargan. Bu turdagi bayt qutilishiga xos yana bir muhim jihatni qayd qilib o'tish o'rinli, deb hisoblaymiz. Ya'ni, ikkinchi misra tarkibidagi anga olmoshining ma'nosi gado so'zi bilan bog'liq bo'lsa-da, sintaktik-semantik jihatdan anchayin mustaqil. U har gado so'ziga ishora qilsa ham, uning aynan takrori bo'lsa ham sintaktik tavnologiya sanalmaydi, ammo uning “tavnologik asos”ga ishora qilishini inkor qilmagan holda keyingi mustaqil jumlaning shakllanishida va uning semantikasida o'z o'zni borligini alohida ta'kidlash zarur bo'ladi. Ta'kidlash o'rinliki, u radif sifatida o'zining badiiy estetik qimmatini, kuchini namoyon qilaveradi. Ularning deytik birliklarga xos ishora qilish xususiyati jumla tabdilida yanada yaqqolroq ko'rinadi. Quyidagi baytda ham sintaktik tavnologiyaning ayni shu xususiyati mujassamlangan: parivash(ga) – anga // parivashga.

*Ul parivashkim, bo'lubmen zoru sargardon anga,
Ishqidin olam menga hayronu men hayron anga [G'S 9].*

Ya'ni: U parivashga zoru sargardon bo'libman, uning ishqidan olam menga, men esa unga hayronman.

Quyidagi baytda anga olmoshi tavnologik asos so'zning aynan qaytarig'i sanaladi. U chehra va zulf so'zlarining sintaktik-semantik xususiyatlarini aynan takrorlagan. Chehra(ga) – anga // chehraga; zulf(ga) – anga // zulfga:

Qani bir chehraki, mayl etkay anga xasta ko'ngul,

Qani bir zulfki, bo'lg'ay anga vobasta ko'ngul [G'S 377].

Ya'ni: *Qani endi bu xasta ko'ngil bir go'zalga mayl etsa, Qani endi bu ko'ngil bir zulfga bobasta bo'lsa (bog'lansa).*

Agar "asos so'z"ning sintaktik-semantik xususiyatlarini takrorlovchi tavnologik sintaktik birlik matla baytlarda misra oxirida radif sifatida qo'llangan bo'lsa, uning poetikasiga xos ikki jihatni ta'kidlash lozim bo'ladi:

A) odatdagi (oddiy) tavnologiya: har gado(ga) – anga; ul parivash(ga) – anga kabi. Bunda takroriy so'z (olmosh) she'riy misraning oxirida keladi va odatdagi poetik vazifasini bajaradi.

B) estetik darajasi yuqori bo'ladi:

-bunga radiflarning takroridan hosil bo'luvchi poetik zavq ham qo'shiladi. Ya'ni takroriy so'z radif sifatida misraning oxiridan o'rin egallaydi va uning odatdagi poetik vazifasidan tashqari radiflar tabiatiga xos poetik vazifa bajaradi:

*Ul parivashkim, bo'lubmen zoru sargardon anga,
Ishqidin olam menga hayronu men hayron anga* [G'S 9].

-tavnologik so'z radif sifatida misra oxirida takrorlanadi. Bu g'azallarning ichki strukturasidan o'rin olgan baytlarga xos. Bu kabi she'riy jumalalarda yuqoridagi tilga olingan ikki xususiyat mujassam bo'ladi:

a) oddiy; b) radifli baytlarga xos. Chunki *anga* olmoshi yaxlit holda radif sifatida g'azalning estetik kuchini va ekspresivligini ta'minlashga xizmat qilganligida ko'rinadi:

*Mumkin ermas shahlar ichra buyla niyatlig', magar
Shohi G'oziykim, muyassar bo'ldi bu davlat anga* [G'S 8].

Ta'kidlanganidek, bu tur sintaktik tavnologiyalar o'zida yangi axborot tashimasa ham, "asos so'z"ga ishora qiladi hamda sintaktik birlik sifatida she'riy misraning tashkil qiluvchi, uning tarkibini murakkablashtiruvchi (sintaktik takror sifatida) qism sanaladi. Quyida yana g'azallar matniga xos tipik xarakterdagi tavnologik birliklarga misollar keltiramiz: Labing(din) – andin // labingdin.

*Labingki, bodayi la'l andin oqti mast o'lg'ach
Erur mushobihi marjonu anda ahmar shox* [G'S 113].

Ya'ni: Mast bo'lganingdan so'ng labingdin la'lrang boda oqti, u yerdagi qip-qizil shox esa marjonga o'xshar edi.

Shuningdek, Butxona(da) – anda // butxonada:

Ko'r Navoiyniki ko'ngli uyidur butlar ila

Uyla butxonaki, anda to'ladur lotu manot [G'S 83].

Ya'ni: Navoiyni ko'r, butlar va butxona uning ko'ngli uyidir, u yerda lotu manotga (arablar unga islomgacha cho'qinishgan) to'la.

Har yer(da) – anda // har yerda:

*Har yerki, anda bir nafas, ishratqa topsam dastras,
Yuz qatla aylarmen havaskim, bo'lsa erdi yor ham [G'S 415].*

Ya'ni: Har yerda bir nafas ishrat qilishga imkon topsam, Yonimda yor ham bo'lsa edi, deb yuz marta havas qilaman.

Emin ul qush(ning) – aning // ul emin qushning.

*Tutma ulfat bog' arokim sarsari daydin durur,
Emin ul qushkim, aning ma'vosi vayron ichradur [G'S 165].*

Ya'ni: Bog' ichida ulfat tutma, u yer qahraton qishning sovug'i kabi, u emin qushning ma'vosi (uyi) vayron ichradur.

Bir qush – aning // bir qushning:

*Sayd o'ldi ko'ngul ko'zlaringa, vah, qutulurmu
Bir qushki, aning qasdida bo'lg'ay iki sayyod [G'S 118].*

Ya'ni: Bir qush ko'ngil ko'zlaringga ov bo'ldi, e voh, uning qasdida ikki ovchi bo'lsa, qutila oladimi?

2. Forsiy “yoyi ishorat”.

Alisher Navoiy g'azallarida forsiy grammatik shakllar ham uchraydi. Ularning aksariyati fors tiliga xos sintaktik qurilmalarni, gap qoliplarini shakllantirishga xizmat qilgan. Shunday grammatik shakllardan biri “yoyi ishorat”dir. Shoir sintaktik tavnologiyaga asos so'zlarni forsiy “yoyi ishorat” shaklini olgan so'zlardan ham hosil qilgan.

Ta'kidlash o'rinliki, bu tur sintaktik tavnologiyalarning shakllanishida ham –kim/-ki yulamasining o'rni katta. Ular grammatik “yoyi ishorat” shaklini olgan so'zlarni tavnologik birliklar qatoriga kiritadi. Shuning uchun bu tur tavnologik birliklarning ko'rinishida, qo'llanishida, poetik vazifa bajarishida katta farq va o'zgarishlar sezilmaydi. Ammo tavnologik asos so'zning strukturasi ma'lum bir o'zgarish kuzatiladi. Bu tavnologik asos so'zda ko'proq gapga xos belgilarning namoyon bo'lishida ko'rinadi, ya'ni she'riy vazn talab qilgan o'rinlarda “yoyi ishorat” shaklidan keyin –dur/-tur shaklining qo'llanishi bilan bog'liq. Shunga qaramay, bu kabi qurilmalarda ham sintaktik tavnologiyalarning mavjudligi ularning umumiy jihati, o'ziga xos xususiyati sanaladi. Masalan: Chobuke – u // bir chobuk:

*Chobukekim, har taraf maydon aro aylar shitob,
Barqi lomi'dur samandi gardi andoqkim sahob [G'S 43].*

Ya'ni: Bir chobuk maydon aro har tomon shitob bilan chopyapti. Uning chiroyli chopqir oti chaqmoqday yaltiroq,
Kalome – anda // so'z(da):

*Erur kalomekim, anda hurufi illat yo'q,
Qayu hadiski, sendin bayong'a keldi sahih [G'S 101].*

Ya'ni: Bir so'zda hurufi illati bo'lmasa, qaysi sahih hadis sendan bunyod bo'ldi.

Gule – aning // gulning:

*Ul gulekim, bazmida zog'u zag'an qilg'ay xurush,
Avlo ulkim, bulbul uchqay, uchmasa bo'lg'ay xamush [G'S 266].*

Ya'ni: Bir gulning bazmida zog'u zog'on xurush qilsa, yaxshisi shuki, bulbul uchadi, uchmasa jim bo'ladi.

Ayniqsa, –dur/-tur yuklamasining mavjudligi uni ham grammatik jihatdan, ham ohang jigatidan mustaqil kesimga – gapga tenglashtirib qo'yadi. Masalan: zulmate – uning // zulmatning tiriklik suvi. Do'zaxedur – aning // do'zaxning.

*Zulmatekim, chashmayi hayvoni aning bo'lmag'ay
Do'zaxedurkim, yonida ravzai rizvoni yo'q [G'S 310].*

Ya'ni: Zulmatning tiriklik bulog'i bo'lmaydi. Do'zaxning yonida jannat bog'i bo'lmaydi (Zulmatda tiriklik bulog'i, Do'zaxda jannat bog'i bo'lmaydi).

Yuqoridagi misoldan ma'lum bo'ladiki, shoir tavgologik asos so'zni maxsus ta'kidlash, urg'ulash (aksentlash) uchun she'riy talabdan kelib chiqib –dur/-tur yuklamasini qo'llagan. Ularning mazmuni, kommunikativ xususiyatlari yuqorida tahlilga tortilgan bayt jumalardan deyarli farq qilmaydi. Bu kabi sintaktik birliklar (tavgologik asos va sintaktik tavgologiya)ga yaxlit holda murakkablashgan sodda gap sifatida qarash o'rinli. Bu turdagi murakkablashish ham bir sodda gap doirasida bo'lib, ular (tadbil jarayonida) ixchamlashishga moyil bo'ladi: Shishayedurkim – aning // bir shishaning.

*Soda ko'nglum ichra la'lingning xayoli tushgali,
Shishayedurkim, aning ichiga solmishlar nabot [G'S 74].*

Ya'ni: Sodda ko'nglimga la'lining xayoli kelishi uchun bir shishaning ichiga novvot solishibdi.

Qushedurkim – (aning) // bir qushning.

*Ko'rubmen kirpiging boshitin-ayog' teshkan ko'ngul holin,
Qushedurkim, tiriglay yulmish o'lg'aylar paru bolin* [G'S 491].

Ya'ni: Kipriging teshgan ko'ngulning holini boshdan oyoq ko'rdim. Bir qushning tiriklayin par va qanotini yulganlariday bo'libdi.

Tahlillardan ma'lum bo'ladiki, Alisher Navoiyning lirik asarlarida keng qo'llanishda bo'lgan forsiy "yoyi ishorat" shakli poetik so'z darajasiga ko'tarilishida –dur/–tur (–durur/–turur) yuklamalari va –kim/–ki yuklamasining o'rni katta. Forsiy grammatik shakl-ni olgan tavnologik asos so'zga yuqoridagi til elementlari qo'shilgan bo'lsa, ularning ahamiyatlilik darajasini ko'rsatkichi sifatida misradagi roli yanada ortadi. Tahlil uchun misollar tanlash jarayonida "G'aroyib-us sig'ar" devonidan joy olgan 310-raqamli g'azal matni e'tiborimizni tortdi. Chunki uning tarkibida tavnologik asos, belgili va belgisiz qo'llangan sintaktik tavnologiyalar aniq ko'rinib yoki bo'rtib turgan bo'lsa-da, lekin ular ayrim xususiyatlari bilan sintaktik tavnologiyalarga, ayrim jihatlari bilan ajratilgan bo'laklarga o'xshab ketadi. Bu kabi qurilmalar hozirgi o'zbek tilida bo'lmagani uchun ularni ikki xil talqin qilish mumkin bo'ladi.

Sintaktik tavnologiya:

*Yordin ayru ko'ngul mulkedurur sultoni yo'q,
Mulkkim sultoni yo'q, jismedururkim, joni yo'q* [G'S 310].

Ya'ni: Ko'ngil mulkining yordan boshqa sultoni yo'q. Mulkning sultoni yo'q – jismning joni yo'q. (Sultoni yo'q mulk – Joni yo'q jism).

Ajratilgan bo'lak. Qiyoslang:

*Yoridan ayru ko'ngil – sultoni yo'q bir mulk (kabi),
Sultoni yo'q mulk – joni yo'q bir jism (kabi).*

Mazkur g'azalning 4-5-baytlarida esa tavnologik birliklarning mavjudligi ham ularni ikki xil tahlil qilishga sababchi bo'ladi. Masalan: zulmatedurkim – aning // bir zulmatning:

*Ul qorong'u kechakim yo'qtur mahi tobon anga,
Zulmatedurkim, aning sarchashmai hayvoni yo'q* [G'S 310].

Ya'ni: 1. U qorong'u kechada uning mohi toboni bo'lmaydi. Zulmatning sarchashmai hayvoni bo'lmaydi.

2. Uning mohi toboni bo'lmagan qorong'i kecha. Sarchashmai hayvoni bo'lmagan Zulmat.

Zulmatekim, chashmayi hayvoni aning bo'lmag'ay
Do'zaxedurkim, yonida ravzai rizvoni yo'q [G'S 310].

Ya'ni: 1. Zulmatning chashmai hayvoni bo'lmaydi. Do'zaxning yonida ravzai rizvoni bo'lmaydi.

2. Chashmai hayvoni bo'lmagan zulmat. Yonida ravzai rizvoni bo'lmagan do'zax.

Quyidagi she'riy misralarda ham yuqorida qayd qilingan holatni ko'rishimiz mumkin:

Qon yoshim ta'siridin sarig' yuzumning safhasi
Qog'azedurkim, hino suyi bila rangin erur [G'S 74].

Ya'ni: 1. Qon yoshim ta'sirida sarg'aygan yuzimning sahifalari bir qog'ozdir. U hino suvi bilan jilolangan.

2. Qon yoshim ta'sirida sarg'aygan yuzimning hino suvi bilan jilolangan sahifalari bir qog'oz kabidir.

Shuningdek, ba'zan she'riy misra boshiga chiqarilgan sintaktik birlik o'xshatish belgisi sanalgan –dek shakli bilan qo'lanib aktual sathda fikr mavzusini ifodalashdan iborat o'z mavqeini saqlab qolishi bilan birga yuqoridagi kabi tautologik belgilarga ega bo'ladi:

Qomati hajrida har yon yoradin qonlig' ko'ngul
Bir kiyikdekdurki, o'q zaxmi bila bo'lmish figor [G'S 142].

Ya'ni: Yorning qomati hajrida har tomoni jarohatdan qonagan ko'ngil bir kiyik kabidirki, u o'q yarasi bilan figor bo'lgan.//O'q jarohatidan yaralangan kiyikdek, ko'ngil ham yor qomati hajrida yaralanib qonga to'ldi.

Shuningdek, yuqorida tahlilga tortilgan sintaktik birliklarga o'xshash sintaktik hodisalar ham tez-tez kuzatiladi. Garchi bunday qurilmalar ham tautologik asos so'zlar kabi yuklamalar bilan ajratilsa-da, ular sintaktik tautologiyalar sanalmaydi. Ammo ular kommunikativ sathda aktual vazifa bajaraveradi, ya'ni doim ular fikr mavzusini ko'rsatishda davom etaveradi.

Ko'ngulki, ishqida dersen balo ne bo'lg'usidur?
Nekim, bo'lur, sanga bo'lg'ay, manga ne bo'lg'usidur?!

[G'S 142].

Ya'ni: Ko'ngil "yor ishqida ne balo bo'ladi?" demoqchi bo'lsang, bilginki, nimaki bo'lsa ham senga bo'ladi, manga nima bo'ladi?

Ta'kidlash o'rinliki, mazkur baytning birinchi misrasi

Alisher Navoiyning lirik asarlarida takrirlarning sintaktik-semantik xususiyatlari
boshida qo'llangan, grammatik jihatdan maxsus shakllantirilgan ko'ngil so'zini ko'ngil(ning) – (aning) // ko'ngilning ishq ... shakliga o'girish va uni shunday tushunish xatoliklarga olib keladi.

Xulosa

O'zining serqirra ijodi bilan dunyo ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan olim, adib, shoir, eski o'zbek adabiy tilining asoschisi Alisher Navoiyning ijodiy merosi tilshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganilishi turkiy tilning boy imkoniyatlarini ochadi.

Alisher Navoiy lirik asarlariga xos bo'lgan she'riy jumla qurilishi, ularning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy jihatdan o'rganish va ularning ilmiy bahosini berish o'zbek tilshunosligi oldida turgan dolzarb masala sanaladi.

Lirik asarlariga xos sintaktik tavnologiyalar Alisher Navoiyning boshqa janrdagi she'riy asarlarida ham uchraydi.

Bir sintaktik birlikka xos xususiyatlarni o'rganish davomida unga yondosh til belgilarini ham tadqiq qilish Navoiy ijodi mohiyatini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

Tavnologik birliklar jumlaning kommunikativ bo'linishida ham o'ziga xos o'ringa egaligini e'tirof qilish o'rinli.

She'riy jumlaning ahamiyatli bo'lagi – mavzusini shakllantirishda sintaktik tavnologiya muhim o'rin egallaydi.

Shoir jumla mavzusini shakllantirishda turli grammatik shakllardan unumli foydalangan. Ba'zan ularning qavatlangan o'rinlari ham uchraydi.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий асарлари луғати. 1972. Тошкент: Ғафур
Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти.
Навоий, А. 1988. *Ғаройиб ус-сиғар*. МАТ, III жилд. Тошкент: Фан.
Аширбоев, С. 1990. *Алишер Навоийнинг насрий асарларидаги содда
гапларнинг таркибий ва маъно хусусиятлари*. Филол. фан.
докт. ... дис. Тошкент.
Давлатов, О. 2021. *Маънолар хазинаси. 1-3-жилдлар*. Тошкент:
Тамаддун.
Ҳожиев, А. 2002. *Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати*.
Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси.
Исҳоқов, Ё. 1965. *Алишер Навоийнинг илк лирикаси*. Тошкент: Фан.
Исҳоқов, Ё. 1983. *Навоий поэтикаси*. Тошкент: Фан.
Қуронов, Д. ва б. 2010. *Адабиётшунослик луғати*. Тошкент:
Академнашр.

- Раҳматов, М. 2008. *Алишер Навоийнинг насрий асарларида эргаштирувчи боғловчи гапларнинг синтактик-семантик хусусиятлари*. Филол. фан. номз. ...дис. Тошкент.
- Валгина, Н. 2003. *Теория текста*. Москва: Логос.

The syntactic-semantic features of *takrirs* in the lyrical works of Alisher Navoi

Mardon Rahmatov¹

Abstract

Syntactic repetition is one of the language units that make up the syntactic structure of the text of poetry of Alisher Navai's works. Such devices are not exist in modern Uzbek language (in poetry). Therefore, it is very important to study and know the role, function of their classical lyric art. The syntactic units are specially entered in the structure of the text of poetry by the poet and subjected to his own poetic purposes, so it does not seem as an extra line in composition of the poetic text. The study of such unusual devices used in lyrical works of Alisher Navai – the study of syntactic repetitions in terms of diachronic perspective allows them to scientifically justify their specific aspects and make certain conclusions.

Key words: *syntax, repetition, semantics, head word, referring part, pronoun, poetic speech, aesthetic task, stylistic device.*

References

- Alisher Navoiy asarlari lug'ati*. 1972. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
- Navoiy, A. 1988. *G'aroyib us-sig'ar*. MAT, III jild. Toshkent: Fan.
- Ashirboev, S. 1990. *Alisher Navoiyning nasriy asarlaridagi sodda gaplarning tarkibiy va ma'no xususiyatlari*. Filol. fan. dokt. ...dis. Toshkent.
- Davlatov, O. 2021. *Ma'nolar xazinasi*. 1-3-jildlar. Toshkent: Tamaddun.
- Hojiev, A. 2002. *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent:

¹ Mardon M. Rahmatov – Candidate of philological sciences, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-pochta: mardonrahmat@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9238-2541

For citation: Rahmatov, M. M. 2022. "The syntactic-semantic features of *takrirs* in the lyrical works of Alisher Navoi". *Uzbekistan: Language and Culture* 3: 36-49.

O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Is'hoqov, Y. 1965. *Alisher Navoiyning ilk lirikasi*. Toshkent: Fan.

Is'hoqov, Y. 1983. *Navoiy poetikasi*. Toshkent: Fan.

Quronov, D. va b. 2010. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.

Rahmatov, M. 2008. *Alisher Navoiyning nasriy asarlarida ergashtiruvchi bog'lovchili gaplarning sintaktik-semantik xususiyatlari*. Filol. fan. nomz. ...dis. Toshkent.

Valgina, N. 2003. *Teoriya teksta*. Moskva: Logos.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.09.2022-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.